

Ahmedî-i Germiyânî'nin *Mirkâtu'l-edeb* İsimli Eserinde Müzâraa'nın Mahiyeti Hakkında Yaptığı Açıklama

Ali Temizel*

Giriş

Bir şairin veya yazarın fikirlerini ve yazılarını daha iyi anlayabilmenin kurallarından bir de şairin yaşadığı dönemin ve coğrafyanın siyasi, sosyal, kültürel ve benzeri olaylarını iyi bilmektir. Ahmedî'nin yaşadığı ve ilmî faaliyetlerini yaptığı dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş sürecindeki kritik dönemlerden birine denk gelmektedir. Zira Anadolu'nun birçok yerinde beylikler dönemi devam etmektedir. Aynı zamanda Anadolu'da bir taraftan beylikler sık sık el değiştirmekte ve diğer taraftan bazı beylikler Osmanlı'nın Anadolu'da Türk birliğini sağlamasına destek amacıyla Osmanlı yönetimine katılmaktadır. Timur, Anadolu'ya saldırılarda bulunmaktadır. Timur ile Yıldırım Bayazıt arasında Ankara savaşı meydana gelmiştir. Anadolu'da hem Beyliklerde hem de Osmanlı'da eğitim-öğretim, edebî ve kültürel faaliyetler, sanat çalışmaları ve benzeri bilimsel hareketlilikler başlamış ve kurumsallaşma yolunda adım atılmıştır. Ahmedî de kaleme aldığı eserlerle tarihten dil ve edebiyata, sanattan tıbbı, dinî ve tasavvufi konulardan astronomi ve astrolojiye o günkü entelektüel kesimin, şehzadelerin ve devlet erkanının bilmesi gereken konularda eserler vermiştir. Eserlerindeki bu konulardan birisi de insanın var olduğu günden beri yaşamasını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve de her daim stratejik önemi olan buğday, arpa ve benzeri tahıl ürünlerinin ekilip biçilmesinin hukuki yönünün nasıl olacağıdır. Bu da o günkü adıyla müzâraa olarak bilinen zirai ortaklık konusudur. Ahmedî bir tahıl ürününün ekilip biçilmesinden ürünün ortaya konulmasına ve ortaklarına ulaştırılmasına kadar geçen sürecin kanunlar çerçevesinde nasıl yapılması gerektiğine dair öğretici bilgiler ortaya koymuştur. Bu açıklamadan da

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/TÜRKİYE, temizel46@yahoo.com

günümüzde olduğu gibi on dördüncü yüz yılda da tarımın ve tahıl üretiminin stratejik öneminin olduğu ve bu üretimim bir ticaret hukuku çerçevesinde yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bu konuya geçmeden önce müzâraa konusunun yazarı Ahmedî'nin edebî, tarihi, ilmi, dinî ve tasavvufî diğer özelliklerinin arka planına ışık tutmak için kendisi ve eserleri hakkında özet bir bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Zira Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Beylikler döneminde ve kuruluş dönemindeki Osmanlı zamanında Farsça ve Türkçe birçok eser yazan Ahmedî'nin telif ettiği Türkçe eserlerin, Osmanlı dönemi Türkçesinin yazı, edebiyat ve bilim dilinin ilk örneklerinden olması dolayısıyla Türk dilinin gelişmesinde ve kullanılmasında büyük katkı sağladığı muhakkaktır. Selçuklulardan sonra Anadolu'da Beylikler döneminde Türkçenin önem kazanmasıyla birlikte Türk diliyle yazılan eserlerin sayısı artmaya başlamıştır. Fakat henüz tam Türkçe karşılıkları bulunamayan yerlerde Arapça kelime ve terimler, Farsça sözcük ve kurallar kullanılmaya devam edilmiştir.

Ahmedî-i Germiyânî (735/1334-5-815/1412-3)'nin Hayatı

1334-35 yılında doğduğu sanılan Ahmedî'nin doğum yerini tezkire yazarları ve araştırmacılar Sivas, Germiyan, Amasya, Uşak'ın Sivasslı köyü, Germiyan'ın başkenti Kütahya, Anadolu ve Rum'u¹ gösterirken Tunca Kortantamer, Ahmedî'nin üç şiirine atıfta bulunmuş ve Brockelmann'ın, Aşık Paşa ile aynı bölgeden olduğu görüşüne dayanarak Ahmedî'nin Amasyalı olması gerektiğini savunmuştur.²

Tezkire yazarları ve araştırmacılar, Ahmedî'nin bilgisini artırmak ve öğrenimini tamamlamak için Mısır'a gittiği, orada müderris Ekmelüddin el-Bâbertî (ö. 1384)'den ders aldığı, İslâmî ilimlerden başka tıp ve geometri sahalarında da esaslı bilgiler edindiği ve daha sonra "devrinin şâir-i pür-ma'ârifî" unvanını alarak Anadolu'ya döndüğü konusunda ittifak halindedirler.³

Anadolu'ya döndükten sonra tarihleri tam belli olmamakla birlikte ilk önce Germiyan ve Aydınogulları sarayına intisap etmiştir. Germiyan Beyi Süleyman Şah (ö.1387)'in yanında bulunmuş, Süleyman Şah'a muallimlik

1 M. Fuad Köprülü, "Ahmedî", *İslam Ansiklopedisi*, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati, C I, İstanbul 1993, s. 216-217; E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi (A history of Ottoman poetry)*, I-IV, çev. Ali Çavuşoğlu, Ankara 1999-2000, s. 172.

2 Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler*, Ankara 1993, s. 6-8.

3 Gibb, *age.*, s. 173; Köprülü, *age.*, s. 216-217.

yapmış ve bir süre Aydınoğulları'ndan Mehmed Bey'in beşinci ve en küçük oğlu İsa Bey (ö. 1395?)'in hizmetine girmiştir. Burada İsa Bey'in oğullarından olan Hamza Bey için *Bedâyi'us-sibr fi sanâyi'îş-sîr*, *Mirkâtu'l-edeb*, *Mizânü'l-edeb* ve *Mi'yâru'l-edeb* isimli dört adet ders kitabı hazırlamıştır. Emir Süleyman Çelebi'nin ölümünden sonra Ahmedî, çeşitli şiiirlerle Çelebi Sultan Mehmed'in çevresine girmeye çalışmıştır. Genel olarak kaynaklar, Ahmedî'nin 815/1412-13 yılında 80 yaşlarında divan kâtibi görevinde bulunduğu Amasya'da vefat ettiğinde ittifak etmektedirler.⁴

Ahmedî'nin bugüne kadar tespit edilen yedisi Türkçe, dördü Farsça olmak üzere toplam on bir eseri bulunmaktadır ve bu eserler hakkındaki bazı kısa açıklamalar aşağıda sunulmaktadır:

Ahmedî-i Germiyânî'nin eserleri

Ahmedî-i Germiyânî'nin Türkçe eserleri

a. *Divân*

Hacimli bir divanı vardır. Tunca Kortantamer, Ahmedî'nin Divânı'nın altı nüshasından yararlanarak Almanca bir doktora çalışması yapmıştır. Bu doktora çalışması, yine Tunca Kortantamer tarafından özetlenerek "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı" başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.⁵ Yaşar Akdoğan tarafından Ahmedî *Divân*'ının tenkitli metni ve dil hususiyetleri konusunda bir doktora çalışması hazırlanmıştır.⁶ Şiirlerinden yayınlanmış ve ayrıca *Divân*'ı Emrah Gülüm tarafından "*Ahmedî Divânı-İnceleme-Tenkitli Basım*" adıyla tam olarak neşredilmiştir.⁷

b. *İskendernâme*

Ahmedî, Türk edebiyatında en çok İskender'in efsanevi hayatıyla ilgili bu mesnevisi ile tanınmıştır. Batı Türklerinin ilk önemli manzum eserlerinden olan bu mesnevîdeki amaç öğretmektir, edebiyat ise bu amaca hizmet etmek için bir araç durumundadır.⁸

4 Gibb, *age.*, s. 174; Köprülü, *age.*, s. 216-218; Günay Kut, "Ahmedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989, s. 165-166.

5 Kortantamer, *age.*, s. 1-30.

6 Yaşar Akdoğan, "*Ahmedî Divânı, Ahmedî Divânı ve Dil Hususiyetleri: gramer, sentaks, sözlük*", C I-II, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979.

7 *Ahmedî Divânı-İnceleme-Tenkitli Basım*, haz. Emrah Gülüm, DBY Yayınları, İstanbul, 2022.

8 Gibb, *age.*, s. 175; İsmail Ünver, *Ahmedî-İskender-nâme (İnceleme-tıpkıbasım)*, Ankara 1983, s. 9.

c. *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*

Mesnevî tarzında Türkçe ilk manzum gazavât-nâme örneği olan *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*, bugünkü bilgilerimize göre türünün en önemli eseri olup, 334 beyitten müteşekkildir. Sultan Alâeddin, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Sultan Murad, Sultan Bâyezid ve Emir Süleyman'ın kısaca fütuhâtını anlatan bu eser aynı zamanda Türk Mesnevî edebiyatının dinî, dasitanî olmayan ilk örneği sayılır.⁹

d. *Cemşid u Hurşid*

Ahmedî, Emir Süleyman'ın isteği üzerine 806/1403'de telif ettiği 4798 beyit hacmindeki bu mesnevisini, Selmân-i Sâvecî'nin aynı addaki mesnevîsinden Türkçeye çevirmiş ve adeta yeni bir eser meydana getirircesine yeni kısımlar ilave etmiştir. Eser üzerinde Mehmet Akalın tarafından “*Ahmedî - Cemşid u Hurşid (inceleme-metin)*” adlı bir doktora çalışması yapılmış ve İsmail Ünver de bu çalışma ve yapılan neşir hakkında bir makale kaleme almıştır.¹⁰

e. *Tervihül-ervâh*

Tıp konusunda Türkçe bir mesnevi olan eserin adı bazı yerlerde sehven “*Tefrihül-ervâh*” olarak yazılmıştır. Teşhis, tedavi, anatomi ve patolojiye dair bilgileri muhtevi 10.010 beyitten oluşan manzum eserde çeşitli hastalıkların belirti ve tedavisi anlatılan bazı konular ve hijyen ve farmakolojiye ait bilgiler bulunmaktadır. Eserin Bedi N. Şahsuvaroğlu tarafından tanıtımı yapılmıştır.¹¹ Osman Özer tarafından “*Ahmedî Tervihül-ervâh*” adıyla bir doktora tezi hazırlanmıştır.¹²

f. *Mevlid*

İskendernâme'nin içinde yer alan bu eser, Bursa'da 1405 veya 1412'de kaleme alınmış olup türünün ilk örneği sayılır.¹³

g. *Mirâcnâme*

Mevlid'le aynı tarihte telif edilen eser, yazılış tarihi bilinen en eski Mirâcnâme

9 Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, Ankara 1988, s. 388.

10 İsmail Ünver, “Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid Mesnevisi Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C VII, Ankara 1977, s. 171-180.

11 Bedi N. Şahsuvaroğlu, *Şair ve Hekim Ahmedî*, İstanbul 1953.

12 Osman Özer, *Ahmedî-Tervihül-ervâh*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 1995.

13 Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 358.

olup 479 beyittir. Eserin yarısında Miraç olayı anlatılmış ve diğer yarısında da şerhi yapılmıştır.

Ahmedî-i Germiyânî'nin Farsça eserleri

a. *Bedâyi'us-sibr fî sanâyi'îş-şi'r*

Edebî sanatların açıklamasını ve bu sanatlarla ilgili Arapça, Farsça ve Türkçe örnekleri içeren eser, Farsçadır. Edebi sanatlarla dair 72 varaktan meydana gelen eser manzum mensur karışık olarak kaleme alınmıştır.

Eserin kime ithaf edildiği açık olarak belli olmasa da Ahmed Ateş, bu eserin Aydınogullarından İsa Bey (749/1348- 793/1391) adına yazıldığını söylemektedir.¹⁴ Eser hakkında tarafımızdan bir doktora tezi yapılmıştır.¹⁵

b. *Mirkâtu'l-edeb*

Ahmedî'nin *Mirkâtu'l-edeb* isimli bu eseri, "Kıt'a" başlıkları altında 50 bölümden meydana gelen Arapça-Farsça 816 beyitlik manzum bir lügattir. Eserin sonunda tıp, astronomi, astroloji, matematik, fıkıh gibi değişik konuları içeren 22 ayrı kıt'a vardır. Bu eser, yapılan bu çalışmanın kaynaklarından birisi olacaktır. Eser hakkında tarafımızdan bir doktora tezi yapılmıştır.¹⁶

Mirkâtu'l-edeb'in sonunda yer alan özel konular şunlardır:

Birinci Kıt'a, "Ebced Hesabı hakkında" olup 817-824 beyitler arasında 8 beyittir.

İkinci Kıt'a, "Birler basamağının birler başmağıyla çarpımı hakkında" olup 825-827 beyitler arasında 3 beyittir.

Üçüncü Kıt'a, "Muhâyâe (Menfaatlerin paylaşımı)'ye dair meseleler hakkında"¹⁷ olup 828-834 beyitler arasında 7 beyittir.

14 Ahmed Ateş, "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *Bellekten*, C XVI, S 61, 1952, s. 116.

15 Ali Temizel, *Ahmedî'nin Farsça Eserleri, Tenkitli Metin-İnceleme-Tercüme ve İndeks*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, Farsça kısım, s.3-106.

16 Temizel, *agt.*, Farsça kısım, s.107-276.

17 Muhâyâe: Taksimi mümkün olmayan veya taksimi istenmeyen ortak malların paylaşılması yahut bölünemeyen bir şeyin nöbetleşe kullanılmasıdır (Vehbe Zuhayli, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, C VIII, çev. Ahmet Efe- Beşir Eryarsoy- H. Fehmi Ulus- Abdurrahman Ural- Yunus Vehbi Yavuz- Nurettin Yıldız, İstanbul 1990 s. 183).

Dördüncü Kıt'a, "Müzâraa'da caiz olmanın ve caiz olmamanın mahiyeti hakkında" olup 835-838 beyitler arasında 4 beyittir. Bu bölüm, bu çalışmanın küçük bir kısmını teşkil etmektedir.

Beşinci Kıt'a, "Koyundan yenmesi haram olan şeyler ve dört kefaretin açıklaması hakkında" olup 839-841 beyitler arasında 3 beyittir.

Altıncı Kıt'a, "Ramazan ayında yemesi caiz olanlar hakkında" olup 842. ve 843. beyitlerdir.

Yedinci Kıt'a, "Bağıştan vazgeçilmeyi engelleyen haller ve engellerin kaldırıldığı durumlar hakkında" olup 844. ve 845. beyitlerdir.

Sekizinci Kıt'a, "Ayların ilk günlerin tespiti hakkında" olup 846-852 beyitler arasında 7 beyittir.

Dokuzuncu Kıt'a, "Mizaçların sayısı ve terkiplerin tanınması hakkında" olup 853-855. beyitler arasında 3 beyittir.

Onuncu Kıt'a, "Kalıtsal ve bulaşıcı hastalıklar hakkında" olup 856. ve 857. beyitler.

On birinci Kıt'a, "Cisimlerin (maddelerin) ve madenlerin (metallerin) ağırlıkları hakkında" olup 858-860. beyitler arasında 3 beyittir.

On ikinci Kıt'a, "Gezegenlerin ve burçların sayıları hakkında" olup 861-863. beyitler arasında 3 beyittir.

On üçüncü Kıt'a, "Yedi gezegenin şeref (buldukları) yerler hakkında" olup 864-869. beyitler arasında 6 beyittir.

On dördüncü Kıt'a, "Ayın doğuş ve batış saatleri hakkında" olup 870-875. beyitler arasında 6 beyittir.

On beşinci Kıt'a", "Burçların payları/hisseleri hakkında" olup 876-882. beyitler arasında 7 beyittir.

On altıncı Kıt'a, "Tüm burçlarda Güneşin kalış süresinin beyanı hakkında" olup 883. ve 884. beyitlerdir.

On yedinci Kıt'a, "Burçlar, dereceler ve dakikalar hakkında" olup 885-888. beyitler arasında 4 beyittir.

On sekizinci Kıt'a, "Aydınlığın ve Güneşin (Burçlar açısından) yeri hakkında" olup 889-892. beyitler arasında 4 beyittir.

On dokuzuncu Kıt'a, "Tüm zamanlarda ayın yeri hakkında" olup 893. ve 894 beyitlerdir.

Yirminci Kıt'a, "Peygamber'in ashabından Aşere-i Mubeşşere hakkında" olup 895-899. beyitler arasında 5 beyittir.

Yirmi birinci Kıt'a, "Ulü'l-azm Peygamberlerin isimleri hakkında" olup 900. ve 901. beyitlerdir.

Yirmi ikinci Kıt'a, "Hâtimü'l-Kitâb" olup 902-907. beyitler arasında 6 beyittir.

c. *Mizânu'l-edeb*

Toplam 195 beyitten meydana gelen eser, Arapça sarf bilgisi kurallarını anlatan Farsça bir kasidedir. *Mizânu'l-edeb* ve aşağıda gelecek olan *Mi'yâru'l-edeb* isimli eser, tarafımızdan edisyon kritik yapılarak Türkçeye tercüme edilmiş ve Farsça metniyle birlikte yayımlanmıştır.¹⁸

d. *Mi'yâru'l-edeb*

Toplam 170 beyitten meydana gelen *Mi'yâru'l-edeb*, Arapça nahiv bilgisi kurallarını anlatan Farsça bir kasidedir.

Müzâraa'nın Mahiyeti

Yukarıda da açıklandığı üzere "Müzâraa" kelimesi ziraî ortaklık anlamında kullanılan fikhî bir terimdir. Müzâraa, bir tarafın arazi vererek, diğer tarafın da iş veya ziraat yaparak katkıda bulunduğu ve gelirin ortaklar arasında yarı veya üçte bir gibi oranla paylaşıldığı bir şirket çeşididir.¹⁹

Ahmedî-i Germiyânî, *Mirkâtü'l-edeb* isimli eserinin sonunda yer alan özel konular kısmında "Dördüncü Kıt'a" bölümünde *الرَّابِعُ فِي مَعْرِفَةِ مَا يَجُوزُ مِنَ الْمُرَارَعَةِ وَ مَا لَا يَجُوزُ* /müzaraada caiz olmanın ve caiz olmamanın mahiyeti hakkında" başlığı altında 835-838 beyitler arasında müzaraanın uygulama koşullarını ve şeklini aşağıdaki Farsça beyitlerle açıklamaktadır:²⁰

18 Ali Temizel, *Ahmedî'nin Mizân'l-edeb ve Mi'yâru'l-edeb'i ve Tercümesi*, Konya 2005.

19 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C VII, İstanbul 1985, s. 123.

20 Temizel, *agt.*, Farsça kısım s. 171.

۵۳۸

ضعفد ارض و عمل بقر شد بذر
نیست در ضدعق از فسادی بیم

۶۳۸

ضق عد و ضع قذ است و ق و عضد

عقض و ذ از فساد و خیم

۷۳۸

این همه فاست لیک ض و عقد

همچو که ع با ضعفد شد جیم

۸۳۸

از کتاب مزارعه در فقه

یاد گیر این که کردم تعلیم

Yukarıdaki beyitlerin daha iyi anlaşılması için Türkçeye tercüme etmeden önce beyitlerde yer alan ve ض ع ق ذ harfleri ile kodlanan müzâraa konusunun temel dört unsurunun açıklanmasında fayda vardır.

Harf	Kelime karşılığı	Okunuşu	Türkçe anlamı
ض	ارض	arz	arazi
ع	عمل	'amel	iş
ق	بقر	bakar	ziraatta kullanılacak hayvan
ذ	بذر	bazr	ziraatta kullanılacak tohum

Yukarıdaki Farsça beyitlerde ve tabloda da görüldüğü üzere ضعفد harfleri: ض = ارض (arz) = arazi, ع = عمل ('amel) = iş, ق = بقر (bakar) = ziraatta kullanılacak hayvan ve ذ = بذر (bazr) = ziraatta kullanılacak tohum anlamına gelmektedir. Buradan hareketle Farsça beyitler şu şekilde tercüme edilebilir.

835. ضعفد (harfleri) arazi, amel (iş), ziraatta kullanılacak hayvan ve tohumdur. ضد (bir tarafın arazi ve tohum vermesi) ve عق (diğer tarafın amel/iş ve hayvanla katkıda bulunması)'da bir bozukluk korkusu yoktur.

836. ضق (bir tarafın arazi ve hayvan vermesi), عد (diğer tarafın amel ve tohumla katkıda bulunması) veya ضع (bir tarafın arazi verip işle katkıda

bulunması), قذ (diğer tarafın tohum ve hayvanla katkıda bulunması) yahut ق (bir tarafın hayvanla katkıda bulunması), عضد (diğer tarafın iş, arazi ve tohumla katılması) ya da عقض (bir tarafın iş, hayvan ve arazi ile katkıda bulunması), ذ (diğer tarafın tohum vermesi) şeklinde yapılan kötü bir bozukluktur (fâsiddir).

837. Bu tamamen فاسد (fasid) tir. Fakat عين (bir taraf işle katkıda bulunur)'nın ضد (diğer taraf arazi, hayvan ve tohumla katılırsa)'la olduğu gibi ض (bir tarafın araziyi vermesi) ve عقد (diğer tarafın iş, hayvan ve tohumla katkıda bulunması) caiz (sahih müzâraa)'dir.

838. Fıkıhta müzâraa bölümünü öğrenesin diye bunu sana öğrettim.

Müzâraa konusu Osmanlı döneminde Kadı Şeriye Sicillerinde Zirâ'î Ortaklık Da'vâsı, Tarla tasarrufu Da'vâsı, Alacak Da'vâsı (Zirâ'î Ortaklıkta Anlaşmazlık ve Alacak Da'vâsı), (Hubûbat ve Saman Alacak Da'vâsı), Ortak Tarla Ekiminde Anlaşmazlık, Zirâ'î Ortaklıkta Hesâblaşp Ayrılmayı Tescil, Zirâ'î Ortaklık Da'vâsında Sulh" gibi başlıklarla mahkemelerde dava konusu olduğu görülmektedir. Bunun bir örneği aşağıda sunulmaktadır:

Zirâ'î Ortaklık Anlaşmazlığı Da'vası:

Belvirân Kazâsı'na tâbî 'Alibegüyüğü nâm karye sâkinlerinden 'Ali bin 'Abdullah nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-ı lâzımü't-tevkîrde Topraklık Mahallesi sâkinlerinden işbu râfi-'ül-kitâb el-Hâc Mustafâ bin Halîl nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve tekrîr-i kelâm idüp târîh-i kitâbdan dört sene mukaddem merkûm el-Hâc Mustafâ ile tohum anun ve zemîn ve 'amel benim olmak üzere 'akd-ı şirket-i müzâra'a idüp merkûm el-Hâc Mustafâ'dan otuziki guruş karz aldım ve on guruş tohum akçası alup on guruşluk buğday ve arpa tohumu iştirâ idüp zer' eyledim ba'dehu mahsul hâsıl oldukda beş yarım buğday ve dört kile arpa ve bir araba saman hissesine isâbet etmekle teslim idüp ve bana karz verdiği otuz kuruşu dahi teslim eyledim lâkin şirketimiz şirket-i fâside olmağla mârû'z-zikr buğday ve arpa ve samanı taleb iderim su'âl olunup alıverilmesi matlubumdur didikde gıbbe's-su'âl merkûm el-Hâc Mustafâ cevâbında müdde'î-i mezbûr 'Alî minvâl-i meşrûh üzere câri olan kelâmını tasdik idüp beynimizde olan şirket fi'l-hakîka fâsid olmağla tohum için virdiğim on guruşu makbuzum olan mârû'z-zikr buğday ve arpa ve saman hesâb olunup bâkî kalan meblâğı taleb iderim didikde merkûm el-Hâc Mustafâ'nın mârû'z-zikr buğday ve arpa ve saman kaht senesinde vâkî' olmağla hîn-i kabzda olan kıymetleri beş yarım buğday bir guruşa ve dört kile arpa iki guruş bir zolata ve bir araba

saman iki guruş min haysi'l-mecmû' beş guruş bir zolataya bâliğ olmağla bâkî kalan dört guruş bir sülsü merkûn el-Hâc Mustafâ'ya teslime mezbur 'Ali'ye tenbih birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu fi'l-yevmi'l-hâdi 'aşer min Cemâziye'l-ûlâ li-sene semân ve 'ışrîn ve mi'ete ve elf (11 Cemâziye'l-evvel 1128 / 3 Mayıs 1716).

Mustafâ bin Hasan, el-Hâc Ahmed bin Mehmed, Ahmed bin el-Hâc Hasan, Mustafâ bin Sefer.²¹

Müzâraa konusu Osmanlı döneminde Mecelle'de "Müzârea beyanında" başlığı altında 1431-1440. maddeler arsında yer almaktadır. 1431. Maddede müzâraa'nın tarifi şöyle yapılmaktadır: Müzârea, bir taraftan arazi ve diğer taraftan amel yani ziraat olarak hasılat beyinlerinde taksim olunmak üzere bir nevi şirkettir.²²

Müzâraa konusu Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hukkam Şerbu Mecelleti'l-Abkam* isimli eserinde üçüncü cildinin "Bâb-ı Sâmin" bölümü, yani Sekizinci Bölüm "Müzâraa ve Müsâkât Beyanında olup iki fasla münkasımdır" başlığı altında yer almaktadır. Burada ilk önce müzâraa'nın tarifi, bölümleri ve esasları hakkında açıklama yapılmaktadır²³. Mecelle'nin 1431. maddesinde müzâraa'nın tarifi yapıldıktan sonra müzâraa'nın tarla, tohum, iş ve hayvan olmak üzere dört esastan meydana geldiği açıklanmaktadır. Bu dört esas dikkate alınarak müzâraa yedi kısım üzerine inşa edilmiştir. Bu yedi kısımdan da üçü caiz görülmüş ve dördüne ise cevaz verilmemiştir.

Caiz olan zirai ortaklıklar şunlardır:

1. Birinden arazi ve tohum, diğerinden işçilik ve hayvan.
2. Birinden yalnızca işçilik, diğerinden arazi, hayvan ve tohum.
3. Birinden arazi ve tohum, diğerinden işçilik, hayvan ve tohum.

Caiz olmayan zirai ortaklıklar şunlardır:

1. Birinden arazi ve hayvan, diğerinden işçilik ve tohum.

21 *Konya Kadı Sicili (1128-1129/1716-1717) Defter 47*, haz. İzzet Sak, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2014, s. 8.

22 Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, İstanbul 1973, s. 349-350.

23 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hukkam Şerbu Mecelleti'l-Abkam*, C 3, Osmanlıca Aslından Çeviren: Raşit Gündoğdu-Osman Erdem, İstanbul, Tarihsiz, Osmanlı Yayınevi, s. 448.

2. Birinden arazi ve işçilik, diğerinden hayvan ve tohum.
3. Birinden yalnızca hayvan ve diğerinden tarla, tohum ve işçilik.
4. Birinden yalnızca tohum ve diğerinden tarla, işçilik ve hayvan.²⁴

Yukarıda caiz olan zirai ortaklıklardan birinci madde olan “birinden arazi ve tohum, diğerinden işçilik ve hayvan” şeklinde anlaşma çerçevesinde Anadolu'nun bir şok köyünde henüz makinalı tarıma geçilmediği 1980'li yılların sonuna kadar uygulandığına bu makalenin yazarı bizzat şahit olmuştur.

Müzâraa konusu önemine binaen Ali Haydar Efendi'nin Dürerü'l-Hukkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam isimli eserinin üçüncü cildinin “Bâb-ı Sâmin” yani Sekizinci Bölümde 1431. maddeye ilave olarak müzâraa'nın geçerli olmasının şartları, müzâraa'yı kimlerin yapabileceği, gelirin nasıl paylaşılacağı, anlaşmanın süresi, anlaşmanın bozulmasının şartları gibi hususlar 1432.-1440. maddeler arasında da geniş bir şekilde açıklanmıştır.²⁵

Tarım alanında çalışmanın, ekmenin, üretmenin önemi her dönemde kendini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında zirai üretimi artırmak amacıyla tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğüne dair “Seferberlik Devam Ettikçe Her Köyde Müşterek Amale-i Mükellefe Marifetiyle Tarlaların Suret-i Zer'i Hakkında” 4 Teşrin-i Evvel 1330/17 Ekim 1914 tarihinde 12 maddeden oluşan talimatname yayınlanmıştır.²⁶

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra tarımın önemi ortaya koymak için aşağıdaki açıklamayı da ilave etmek yerinde olacaktır:

Toprak ve tarım sektörünün stratejik önemi vardır. Bu yüzden tarım toprakları, birey ve toplumların yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Fert ve toplumların tarımsal faaliyetleri toprak üzerinde meydana gelmektedir. Tarım toprakları, tarımsal yerleşme, barınma, çalışma ve diğer ihtiyaç ve faaliyet alanlarını, birey ve toplumların beslenmede gerekli bitkisel gıda maddelerinin üzerinde yetiştirilip üretildiği temel alanlardır.²⁷ Tarım

24 Ali Haydar Efendi, *age.*, s. 449.

25 Ali Haydar Efendi, *age.*, s. 451-457.

26 A. Gündüz Ökçün, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiyye) Belgeler 1914-1922*, 2. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 57, Ankara, 1997, s. 3-4.

27 Fikret Eren-Veysel Başpınar, *Toprak Hukuku*, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara, 2017, s. 5-6.

sektörü yalnızca ülke ekonomisinde millî bir sektör değil, bunun yanında bütün insanlığı ilgilendiren evrensel bir sektördür. Bunun sebebi tarım sektörünün insanlığı besleyen, kendisinden vaz geçilmesi mümkün olmayan hayatî değerdeki gıda maddelerini üretmesidir. Bu bakımdan tarım ürünleri stratejik madde olarak nitelendirilmektedir.²⁸ Konunun önemi dikkate alınarak 1858 yılında “Kanunname-i Arazi-i Hümayun” adıyla Osmanlı toprak hukuku ve arazi kanunnamesi çıkarılmıştır. İnsan toprak ilişkilerinin, özellikle tarıma ait toprakların verimli bir şekilde işletilmesi, geliştirilmesi, üretimin artırılması amacıyla 1970’li yılların başında da kapsamlı olarak Toprak ve Tarım Reformu Kanunu kabul edilmiş ve ilerleyen yıllarda bu kanunun güncellenmiştir.

Sonuç

XIV. yüzyılda Anadolu’da gelişen iktisadi hayat çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada bu coğrafyada yaşamış, Aydınogulları ve Germiyanogulları saraylarında ve daha sonra da Osmanlı sarayında çeşitli görevlerde bulunmuş, tarihçi, yazar, şair, muallim, doktor ve bilim adamı Ahmedî’nin *Mirkâtü’l-edeb* isimli eserinde yer alan müzâraa konusu bilim, tarih ve edebiyat çevrelerine tanıtılmaya çalışıldı. Bu çalışmayla XIV. yüzyıl Anadolu coğrafyasında çeşitli bilim dallarının kuramsallaşmaya başladığı bir dönemde ticaret hukukunun da önemli olduğu ortaya konuldu. Özellikle orta çağda Anadolu’da entelektüel kesimin, şehzadelerin ve devlet yöneticilerinin faydalanması için hazırlanan manzum edebi eserler ve yapılan çalışmalar, o günkü bilim, sanat, kültür, tarih, edebiyat, din, tasavvuf ve benzeri çevrelerdeki alimlerin, yazarların, şairlerin ve sanatçıların düşünce ve çalışma dünyalarını da ortaya koymaktadır. Böylece, bu çalışmayla batıda sürekli orta çağ karanlığı diye söz edilen dönemin, Anadolu coğrafyasında hukuk, iktisat, bilim, edebiyat, aydınlanma ve gelişme dönemi olduğu hatırlatılmaya ve de adı geçen alanlar ve benzeri alanlarda çalışma yapacak bilim çevrelerine katkı sağlanmaya çalışıldı.

Ahmedî’nin yukarıdaki Farsça şiirde müzâraa konusunda yaptığı tarifi, şartları ve uygulaması, daha sonraki yıllarda Osmanlı toplumunda ve hukukunda, yani *Mecelle’de* yer alan kanunlar ile uygunluk göstermektedir. Buradan Ahmedî’nin Ehl-i sünnet Hanefi fihhına göre amel ettiği ve öğretilerini bu doğrultuda yaptığı anlaşılmaktadır.

Aslında müzâraa sistemi ile yapılan tarımsal faaliyetin faydası göz ardı edilmemelidir. Çok ortaklı veya hisseli arazi ve tarlaların ekiminin tek kişi tarafından yapılması kâr amaçlıdır. Öyle tarım arazileri var ki, ortaklarının sayısı onlarla ifade edilir. Bu tür arazilerin bütün sahiplerinin bir arada tarım yapmaları imkansızdır. Zira hem zaman kaybı olmaktadır hem de verim düşmektedir. Çünkü bir kişinin yapacağı işe onlarca kişi katılarak zaman ve enerji israfı olmaktadır. Ayrıca çok ortaklı tarım alanlarının çoğu zaman sahipleri tarafından verimli kullanılmadığı ve boş bırakıldığı da bilinmektedir. Bunun için hiç olmazsa bir çiftçinin ekip biçmesiyle ve ürün ortaya koymasıyla hem tarla boş kalmamış olur hem ekip-biçen çiftçi bir şeyler kazanır ve hem de tarla sahiplerine az da olsa bir gelir gelmiş olur. Böylelikle milli ekonomiye de dolaylı olarak katkı sağlamış olur. Diğer taraftan arazi sahipleri parçalanmış küçük tarım alanında az verim ve gelirle zaman kaybetmezler ve başka bir işe bakarlar.

Tahıl konusu, tarih boyunca gıda güvenliği konusunda stratejik öneme sahip olmuştur. Günümüzde dünyadaki tahıl ve tarım ürünleri ile ilgili krizler dikkate alındığında, bir tarımsal alanın boş bırakılmamasının önemi daha iyi görülmektedir.

Yukarıdan beri görüyoruz ki, Türkler gerek orta çağda gerek yeni çağda gerekse yakın çağda tarım ve toprağı emek, hak, verimlilik ve kazanç gözetilerek bir hukuka dayalı olarak kullanmışlardır ve tarım toprakları her zaman hukukunun konusu olmuştur.

Kaynaklar

Akdoğan, Yaşar, “*Ahmedi Divân’ı, Ahmedi Divânı ve Dil Hususiyetleri: gramer, sentaks, sözlük*”, I-II, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979.

Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hukkam Şerhu Mecelleti’l-Abkam*, C 3, Osmanlıca Aslından Çeviren: Raşit Gündoğdu-Osman Erdem, İstanbul, Tarihsiz, Osmanlı Yayınevi.

Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968.

Ateş, Ahmed, “Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar”, *Bellekten*, C XVI, S 61 1952.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C VII, İstanbul 1985.

Çelebioğlu, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998.

Eren, Fikret- Başpınar, Veysel, *Toprak Hukuku*, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2017.

Furûzanfer, Bedî’u’z-zamân, *Suben ve Subenverân*, Tahran 1369/1990.

Gibb, E. J. Wilkinson, Osmanlı Şiir Tarihi (A history of Ottoman poetry), I-IV, çev. Ali Çavuşoğlu, Ankara 1999-2000.

Konya Kadı Sicili (1128-1129/1716-1717) Defter 47, haz. İzzet Sak, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2014.

Kortantamer, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı- Makaleler*, Ankara 1993.

Köprülü, M. Fuad, “Ahmedi”, *İslam Ansiklopedisi, İslâm âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*, C I, İstanbul 1993.

Kut, Günay, “Ahmedi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989.

Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, Ankara 1988.

Ökçün, A. Gündüz, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiyye) Belgeler 1914-1922*, 2. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 57, Ankara 1997.

Özer, Osman, *Ahmedî-Tervîhül-ervâh*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ 1995.

Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, İstanbul 1973.

Şahsuvaroğlu, Bedi N., *Şair ve Hekim Ahmedî*, İstanbul 1953.

Temizel, Ali, *Ahmedî'nin Farsça Eserleri, Tenkitli Metin-İnceleme-Tercüme ve İndeks*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

Temizel, Ali, *Ahmedî'nin Mizân'l-edeb ve Mi'yârü'l-edeb'i ve Tercümesi*, Konya 2005.

Ünver, İsmail, "Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid Mesnevîsi Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, VII, Ankara 1977.

Ünver, İsmail, *Ahmedî-İskender-nâme (İnceleme-tıpkıbasım)*, Ankara 1983.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, çev. Efe, Ahmet- Eryarsoy, Beşir-Ulus, H. Fehmi- Ural, Abdurrahman-Yavuz, Yunus Vehbi-Yıldız, Nurettin, C I-X, İstanbul 1990.

